

2. Маркова А. Психология профессионализма / А. Маркова. – М., 1996. – 308 с.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів “Людина і світ професій” для 8 – 9 класів (70 год.) / [Бех І.Д. (науковий консультант), Мельник О.В., Гуцан Л.А. та ін.] //Трудова підготовка в закладах освіти. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – №3. (55). – С. 43 – 56.
4. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник [для вчителів] / [за ред. О. В. Мельника]. – К. 2009. – 260 с.
5. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі” № 10 / 13 від 25. 09. 2003 року.
6. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.

Аннотація. В статті обґрунтовується содержание и педагогические средства формирования в будущих учителей технологий готовности к профессиональной ориентации учеников 8-9 классов соответственно с современными тенденциями реформирования системы среднего образования в Украине.

Ключевые слова: реформирование системы среднего образования, профессиональной ориентации, среднего образования.

Annotation. In article the contents and pedagogical means of formation in the future teachers of technologies of readiness for vocational counselling pupils of 8-9 classes according to modern lines of reforming of system of secondary education in Ukraine is proved.

Keywords: reformation of the system of secondary education, professional orientation, secondary education.

УДК 821.161.2–2.09’374

Зеленько В.В.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Анотація. У статті розглядаються мовні засоби моделювання емоційно-психологічної сфери героїв драматичних творів Лесі Українки. Робиться спроба визначення причини домінування лексики на позначення негативних психологічних станів.

Ключові слова: внутрішній світ, психічний стан, емоції, метафоризовані словосполучення, “фізична” лексика.

Відомо, що Леся Українка ввійшла в історію української драматургії як творець модерної драми. На відміну від корифеїв українського театру М. П. Старицького, М. Л. Кропивницького, І. К. Карпенка-Карого, письменниця відходить від селянської тематики та побутовізму і пише твори нові як за ідейно-тематичним спрямуванням, так і за формою. Власне, це були зразки нової стильової течії, яку сама письменниця іменує як новоромантизм. В статтях “Новейшая общественная драма” [12, 229-253], “Європейська соціальна драма в кінці XIX ст.” [12, 282-287] та деяких інших публіцистичних працях вона робить перші спроби теоретичного обґрунтування художньої специфіки цього напрямку і чи не основним принципом його вважає нову концепцію особистості, заґрунтовану на проникливому віддзеркаленні її внутрішнього світу, чуттєвої сфери. Леся Українка не зафіксує виявів нових мистецьких концепцій у тогочасній вітчизняній драматургії, і щоб заповнити цю своєрідну лакуну, письменниця створює драми, в яких увага з побутових обставин переноситься на психологію персонажів, змальовуються складні й витончені переживання героїв, обумовлені тяжкою соціальною дійсністю. Саме тому літературні критики часто називають твори письменниці “психологічними драмами”, “драмами настрою”.

У статті ставимо за мету з’ясувати, які вербальні засоби використовує письменниця для відтворення внутрішнього світу дійових осіб. Серед лінгвістів зацікавлення проблемою емоцій особливо зросло в останні десятиріччя, тому що “мова стала вивчатися не як замкнута система, а як система, в якій задіяна людина. Людський фактор у мові включає також її емоції...” [13, 36]. Серед російських лінгвістів, які займаються дослідженням назв емоцій, варто назвати Ю. Д. Апресяна, В. Ю. Апресян, Н. Д. Арутюнову, Л. М. Іорданську, О. В. Падучеву, В. І. Шаховського.

В українській мовознавчій науці проблема вивчення лексики на позначення психічної сфери особистості представлена роботами Л. І. Шахової, О. І. Артюх, Л. А. Антипенко,

Е. М. Покровської, П. О. Селігея, Н. П. Башкірової. Семантика, категоризація й мовне вираження назв емоцій є на сучасному етапі предметом аналізу І. О. Голубовської та Л. І. Ніколаєнко.

Н. П. Башкірова у статті “Проблеми відображення емоцій у мові” зазначила, що “головна складність вивчення мови емоцій пояснюється складністю і унікальністю самого об’єкту” [2, 16], вивченням якого на сьогодні займається психологія, фізіологія, соціологія, філософія, медицина, етика. Але не дивлячись на це, в науці відсутня єдина теоретична основа розуміння емоцій, хоча з тезою про те, що вони – це одна з форм відображення, пізнання і оцінки об’єктивної дійсності [7, 12], погоджуються представники різних наук, перш за все психологи і філософи. Так, наприклад, у психології емоції визначаються як суб’єктивні психічні стани, які у вигляді безпосередніх переживань приємного або неприємного відображають ставлення людини до навколишнього світу, інших людей, самої себе та своєї діяльності [9, 436].

Якщо ж говорити безпосередньо про відображення емоцій у мові, то важливо взяти до уваги те, що людина – це “центральна фігура мови і як особа, яка говорить, і як головна діюча особа світу, про який вона говорить” [5, 5]. Цю двоякість пріоритету людини мова фіксує і у характері відображення її почуттів. Емоції мають двоякий спосіб виявлення у мові. По-перше, вони виявляються у мові як емоційне супроводження, емоційне забарвлення, яке виникає внаслідок прориву у мовлення емоційного стану мовця у вигляді емоційних оцінок. По-друге, емоції відображаються мовними знаками як об’єктивно існуюча реальність, подібна до будь-якої іншої реальності. Саме тому, за зауваженням Е.М. Вольф, можна говорити про мову опису емоцій та про мову вираження емоцій [3, 41], тобто потрібно розрізняти терміни “емоційна лексика” та “лексика емоцій”. Емоційна лексика – це емоційно забарвлені слова, тобто слова, які виражають емоції; лексика емоцій – предметно-логічні позначення емоційної сфери, слова, що називають емоції [10, 107]. За Н. П. Башкіровою, перші виконують експресивну та прагматичну функції, другі – номінативну [2, 17]. Зазначимо, що особливості функціонування емоційної лексики у мові драматичних творів Лесі Українки досить детально розкрила Я.В. Януш у монографії “Мова української класичної драматургії” [15]. Натомість друга група, тобто “лексика емоцій”, не була предметом вивчення лінгвістів, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

Оскільки емоційні стани є цариною вивчення передовсім психології, то аналіз їхніх мовних моделей має брати до уваги психологічні критерії їхньої характеристики й класифікації. Самі науковці зізнаються у тому, що дослідження душевних станів є “найбільш заплутаною частиною психології” [7, 10]. Так, на сьогодні різними психологами налічується від сімдесяти [7, 5] до п’ятисот емоційних станів людини [13, 7], а їх класифікацій існує більше десятка. Більшість учених, як і звичайних людей, нефахівців, поділяє емоційні реакції на позитивні й негативні. За словами відомого американського дослідника, провідного спеціаліста у галузі психології емоцій К.Е. Ізарда, “подібна, дещо узагальнена класифікація, є, в цілому, правильна й корисна” [6, 34]. Цією класифікацією користуватимемося і ми в даному дослідженні. Щодо вербального вираження емоційних станів, то психологи стверджують, що кожна доросла людина знає, що таке емоції та почуття, оскільки неодноразово відчувала їх з раннього дитинства, однак, коли просять описати, пояснити певний емоційний стан, особа, як правило, стикається зі значними труднощами – душевні переживання важко підлягають формальному описові [6, 9.]

Лише кілька разів у мовній тканині творів зустрічаємо номінації суто позитивних станів: спокій, любов, щастя. Не випадковим, на нашу думку, є той факт, що в драматичних творах письменниці ці рідко вживані лексеми завжди позначають не нинішній стан героїв, а вже втрачений на даний момент або бажаний у майбутньому: “А ви забрали остатній спокій і любов остатню навіки отруїли” [12, 258]; “Замість гранат блиснуло межі нами меча Христового жорстоке лезо. І щастя, й спокій розрубало враз” [12, 153]; “Не хліба хочу я, не слова прагну, – любові чистої без плям бажаю...” [12, 259]; “Правду кажучи, тільки й її, що погуляє бідна дитина; може, так де й щастя своє знайде...” [12, 11]; “Я хочу щастя!” [12, 106]. Таке функціонування номінацій позитивних станів цілком відповідає неоромантичному конфлікту між реальними обставинами життя героя і світом, який він омріяє для себе чи за яким сумує.

Особливий вияв психічних станів – за допомогою дієслів, які надають їм враження активності, дієвості, плинності, мінливості тощо, оскільки дієслова є категорією процесуальною по своїй суті та предикативною за функцією. Так, якщо жаль – це назва стану, його фіксація (“... а все-таки ти без жалю покинув Венецію” [12, 46]), то жалую – це стан у процесі (“Я жалую, що покарав господь побожну матір нечестивим сином” [12, 34]). Для відтворення внутрішнього стану героїв Леся Українка вживає такі дієслова психічного стану: жахатися,

розпачувати, клясти, журитися, ненавидіти, сумувати, тужити, гніватися, бентежитися, тривожитися, страждати, мучитися, нудитися.

Нерідко різні психічні стани передаються як безпосередні ознаки героя і виражаються прикметниками або дієприкметниками з іменниками: сумний, ображений, стривожений, захоплений жалем, запалений гнівом, знесилений одчаєм, стурбований, роздражнений, смутна, журлива, розбита жахом.

Про те, що для авторки драм важливим було якнайточніше змалювати внутрішній світ своїх героїв, говорить надзвичайно велика кількість прислівників, що конкретизують психічний стан людини і вживаються в авторській мові – ремарках. Найчастіше вживаються такі лексеми: злякано, тяжко, страшно, журливо, смутно, сумно, тривожно, збентежено, люто, гнівно, суворо, сердито, безпорадно, гірк, з жахом, досадно, нерадо, прикро, збентежено.

Проте вся палітра зображуваних Лесею Українкою психічних станів не могла укластися в окремі ключові слова (іменники, прикметники, дієслова тощо), які своєю семантикою пов'язані з психічними станами. Частіше складні емоційні стани дійових осіб передаються письменною допомогою словосполучень, які сприймаються як одне ціле й функціонують як семантично цілісні одиниці. Вони вербалізують різні душевні стани, зокрема, тривогу, неспокій: “У мене серце аж крається, що він на згубу йде” [12, 34], “...так сумно, голова забита усяким лихом” [11, 359], “Хто ж із того винен, що в мене в грудях серце неспокійне, що попалив його якийсь вогонь” [12, 111], “Загоїлась та рана, що на грудях, а та, що в серці, буде вік палати!” [12, 170], “Се горда мова, та душі спокою немає в ній” [12,57]; натхнення: “Давно вже так я серцем не горів, як тепер” [12, 51]; внутрішнє спустошення: “Не я один духовну спрагу маю, не я один так серцем голодую” [12, 259], “душа моя вмирає” [12, 258]; розчарування: “Все вище, вище й вище я здіймався на крилах мрій – тепер упав на землю... Ох, мамо, як же я забився страшно! Здається, мрії зломлено крило...” [12, 40], “душа зламалась, вмерло серце” [12,213].

Але найчастіше з семантики таких фразеологізованих конструкцій неможливо виокремити один конкретний стан, оскільки письменниця передає зразу цілу гамму почуттів: “...щодня мені робак той точить серце” [12, 257], “...душа моя вмирає” [12,258], “мішаються всі почуття... так трудно... аж розривається душа надвоє...” [12, 287].

Про ще один спосіб вербалізації внутрішнього стану людини пише Н. Д. Арутюнова: “Оскільки внутрішній світ людини моделюється за зразком зовнішнього, матеріального світу, основним джерелом психічної лексики є лексика “фізична”, використовувана у вторинних метафоричних смислах. Відбір предикатів для повідомлень про психічну сферу звичайно диктується тим загальним образним рядом, на основі якого відтворюється духовне життя людей” [1, 95]. Леся Українка досить часто переносить “фізичну” лексику в область духовну, наприклад, Річард з драматичної поеми “У пуці” говорить: “Чогось замерло серце... втомилось битись? Так... І я втомився...” [12, 121]. Із контексту твору можна зрозуміти, що головний герой говорить про внутрішню втому, знесилення і розчарування. Про душевний стан говорить і Оксана в “Боярині”: “Ну, скажи, мій любий, чи довго нам ще мучитися так?” [11, 355], “Хто мав хвилини щастя в боротьбі, а нас важка, страшна душа зморо, і нам не вділено було снаги ту змору подолати”. В цих фразах головна героїня під “зморою” мала на увазі слабодухість свою і чоловіка, а під виразом “мучитися так” означало бути внутрішньо невільним.

До речі, проблему волі, свободи Леся Українка зачіпає фактично у кожному творі, але варто наголосити, що для героїв драм воля – це стан в першу чергу внутрішній, а не фізичний, це свобода переконань і вірувань, індивідуальна духовна свобода, свобода творчості, свобода вибору. Так, саме внутрішню свободу має на увазі головний герой драматичної поеми “У пуці” Річард: “Доволі з тебе знати, що я ніколи невільником не стану в себе в хаті” [12, 56], “Душа моя вже все перемогла і вільна стала, наче сарна в горах” [12, 88], “Який я самотній, боже правий! Що ж, я досяг, чого хотів, – я вільний. Розбив усі кайдани свого серця і серце вкупі з ними” [12, 120].

Відомо, що зазвичай “емоції супроводжуються змінами в зовнішній поведінці людини: змінюються міміка обличчя, темп, гучність та інтонації мовлення, активізуються або притуплюються жестикуляції і рухи тіла” [6, 18]. Найрізноманітніші фізіологічні прояви душевних хвилювань також знайшли своє відображення у мові драматичних творів Лесі Українки: “викрикнувши ненатуральним, екстатичним голосом” [12, 89]; “голос її спотворюється” [12, 93]; “...обертається з гнівним сміхом” [12, 94]; “...проводжає лютими вигуками” [12, 94]; “мовчазна мука на обличчі” [12, 153]; “з досади кусає губи” [12, 196]; “хитається, на лиці вираз муки” [12, 105]. Найчастішим фізіологічним проявом емоційного напруження героїв драматичних

творів є плач, який Леся Українка вербалізує різними лексичними одиницями: “говорить, стримуючи сльози і нервово тремтіння” [12, 106]; “на очах суворих прозорі сльози, мов роса, тремтіли” [12, 96]; “він плакав, те говорячи” [12, 119]; “сльозами серце матері збудила” [12, 114]; “Оксана проривається риданням” [11, 361].

В драматичних творах Лесі Українки зафіксовуємо також номінації на позначення специфічного стану людини, якщо можна так сказати, релігійного: “Згадай про це і духом сумирися” [12, 11], “... в покорі духа оддав на службу господу себе” [12, 51], “... дух суемудрія закравсь до тебе” [12, 11], “ти сам би в тій покорі мир знайшов, той мир душі, якого ще ніколи у тебе не було” [12, 115], “повний каяття і скрухи серця” [12, 115], “ти у гріх впадаєш, у гріх одчаю” [12, 36], “... я мир і благодать у серці чую” [12, 116], “... ся душа в гріхах ще, може, не зовсім погрузла...” [12, 87], “Хто двигав такі гріхи важезні на скутій нечестю своїй душі...” [12, 82]. Як відомо, деякі драматичні твори письменниці були написані на основі біблійних мотивів, тому наявність таких лексичних одиниць цілком зрозуміла.

Як бачимо, в драматургії Лесі Українки група лексики на позначення внутрішнього світу людини є досить значною. Але це не просто глибоке і правдиве зображення внутрішнього світу персонажів, це його зображення в процесі розвитку з урахуванням усіх піднесенень та падінь духу. Власне, можна говорити, що психологізм письменниці набув такої властивості як “діалектика душі”. Не події, які відбуваються у творах, а те, як герої їх сприймають і оцінюють є головним об’єктом зображення. У Лесі Українки конфлікт, на якому будується будь-який художній твір, переміщується в область ментального і відбувається у душі героїв. Саме внутрішній світ людини, її пристрасті, переживання, прагнення і відчуття є носіями ідейно-естетичного спрямування творів. Подібне говорить і Ю.Шерех: “П’єси її, – пише він про Лесю Українку, – сповнені бурхливого кипіння пристрастей, але ці пристрасті дзвенять у мислі. Патос, але патос думок. Горіння, але горіння ідей. Є в творах Лесі Українки і дія, є кульмінації (побиття Міріям камінням в “Одержимій”, прокляття Юди прочанином у “На полі крови”), але повороти ці зовні дано дуже стисло, не підкреслено для глядача, бо увага авторська спрямована на істотне, внутрішнє. Рух, динамічність величезні, глибокі, але приховані, внутрішні...” [14, 52]. Для відтворення цього внутрішнього руху, динамічності Леся Українка дуже часто використовує монологічну форму зображення, на яку покладає важливе художньо-сміслові навантаження і в яких нагромаджує різні засоби передачі емоційного стану людини. Так, в діалозі “Три хвилини” момент внутрішнього прозріння Жірондиста Леся Українка подає так: “Огида, жах мене проймає, розпач, вся кров моя повстала проти смерті, як у вола на ревищі. О, ганьба! З яким лицем я завтра їхатиму на гільйотину? Сором всій жіронді за мене буде!” [12, 230]. Саме це внутрішнє прозріння героя є своєрідним поворотом у сюжетній лінії діалогу.

Підсумовуючи сказане, відзначимо, що Леся Українка, створюючи зразки неоромантичної драми, для якої характерною є виняткова увага до внутрішнього світу особистості, вміло моделює емоційно-психологічну сферу своїх героїв. Для вербалізації психічних станів вона використовує різні частини мови, так звану “фізичну” лексику, різнотипні метафоризовані словосполучення, які сприймаються як семантично цілісні одиниці.

Цікавим є те, що серед зображуваних письменницею емоцій домінують негативні, драматургія письменниці – це своєрідний згусток болю, муки, горя, смутку, розпачу і сліз. На нашу думку, пояснення цьому можна дати, застосувавши принцип лінгвокультурного аналізу тексту, який “передбачає увагу до широкого літературного і соціально-історичного контексту епохи” [8, 10], в яку цей твір було створено. Ескізно згадаємо, що Леся Українка творила у той час, коли різносторонні політичні обставини перешкоджали вільному демократичному розвитку українського народу, культура якого розвивалася у жорстких обставинах утисків і заборон. Мабуть, всі болі, сльози і одночасно невмирущу мрію українського народу про волю, як фізичну, так і духовну, ввібрала в себе письменниця і відтворила в своїх драматичних творах, адже дослідники неодноразово зазначали, що ті твори, які переносять нас до різних країн і епох, не є історичними за своєю суттю. Микола Євшан, наприклад, так писав про драматургію Лесі Українки: “Її переважно античні й чужі теми... не відчувували від України; вглиблюючись у душу старинного грека чи гебрея, вона думала про Україну, серцем була при нас, писала навіть про наш час і наші обставини” [4, 160]. Тобто можна сказати, що Леся Українка міняла тільки час і місце дії, а змодельований нею емоційно-психологічний стан героїв фактично був характерним для тогочасного українського народу.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. – М.: Наука, 1976. – 384с.
2. Башкірова Н. П. Проблеми відображення емоцій у мові // Записки з загальної лінгвістики : Зб. наук. пр.– Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 6. – С. 13-19.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228с.
4. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. – К. : Основи, 1998. – 658 с.
5. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, 1982. – 368с.
6. Изард К.Э. Психология эмоций. – СПб: Питер, 2003. – 464 с.
7. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2003. – 752 с.
8. Маслова В.А. Русская поэзия XX века. Лингвокультурый взгляд. – М.: Высшая школа, 2006. – 256 с.
9. Немов Р.С. Психология: в 3 кн. – М.: Владос, 1999 – Кн.1. : Общие основы психологи. – 1999. – 576с.
10. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Селігей Пилип Олександрович – К., 2001. – 231с.
11. Українка Леся. Поезія. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 2008. – 384с.
12. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1975 – 1979.– Т. 1–12.
13. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка – М., Издательство ЛКИ, 2008. – 208с.
14. Шерех Ю. Друга черга. Література. Театр. Ідеології. – Мюнхен: Сучасність, 1978. – 389 с.
15. Януш Я.В. Мова української класичної драматургії. – Л.: Вища школа, 1983. – 170с.

***Аннотация.** В статье рассматриваются языковые средства моделирования эмоционально-психологической сферы героев драматических произведений Леси Украинки. Делается попытка определения причины доминирования лексики на обозначение негативных психологических состояний.*

***Ключевые слова:** внутренний мир, психическое состояние, эмоции, метафоризированные словосочетания, “физическая” лексика.*

***Annotation.** Language means of creating emotional-psychological sphere for characters in dramatic works of Lesya Ukrainka are considered in the article. The attempt of identifying prevalence of vocabulary that indicates negative psychological states has been made.*

***Keywords:** inner world, psychological state, emotions, metaphorized word-combinations, “physical” vocabulary.*

УДК 378.372.

Зорочкіна Т.С.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

***Анотація.** В роботі представлені матеріали з проблеми підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими дітьми в зарубіжних країнах.*

***Ключові слова:** підготовка вчителя, початкова школа, обдаровані діти.*

Актуальність досліджуваної теми обумовлена перетвореннями, які відбуваються в нашій державі. Розвиток науки, техніки, виробництва ставить високі вимоги до рівня освіченості населення, що підвищує вимоги до сучасного вчителя. Зараз назріла потреба у зміні його позицій. Надзвичайно важливою проблемою сучасної педагогічної теорії і практики вищої школи є підготовка студентів до розвитку учня, до виховання творчої особистості, до роботи з обдарованими дітьми, адже демократичний устрій неможливий без розвинутих “творчих”, обдарованих громадян. Майбутнє України залежить від інтелектуальних здібностей, творчих умінь і навичок особистості.

Метою нашої роботи є виявлення особливостей процесу підготовки вчителя початкової ланки в країнах зарубіжжя та визначення доцільності використання їхнього досвіду в педагогічних ВНЗ нашої країни. Проблему розвитку вищої освіти в світовому та європейському просторі досліджували вчені – Н. Абашкіна, Н. Дічек, Л. Пуховська, І. Руснак, О. Сухомлинська, Л. Коваль, А. Парінов, О. Волошина, Н. Теличко, К. Корсак та ін.).